

Σερραϊκά Σύμμεικτα

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ)

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΣΕΡΡΕΣ 2018

ΜΙΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ
ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ
ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ (1914)

Το ιστορικό κέντρο των Σερρών εκτείνεται γύρω από τον ιερό ναό των Αγίων Θεοδώρων (Παλαιά Μητρόπολη) (εικ. 2.1), ο οποίος ανεγέρθηκε στο μεταίχμιο του 10^{ου}-11^{ου} αιώνα¹, στη θέση προϋπάρχουσας βασιλικής του 6^{ου} αι., σηματοδοτώντας το ιστορικό πρόσωπο της πόλης. Η ανέγερση του νέου ναού συνδέεται αναμφίβολα με την εξύψωση της εκκλησιαστικής περιφέρειας των Σερρών από αρχιεπισκοπή σε μητρόπολη, κατά τη βασιλεία του βυζαντινού αυτοκράτορα Βασιλείου Β΄ του Βουλγαροκτόνου (976-1025)².

Οι διαχρονικές φωτογραφικές λήψεις του ναού συνθέτουν μια ενότητα του σημαντικού μνημείου και του περιβάλλοντος χώρου του. Μεγάλο, όμως, ενδιαφέρον συγκεντρώνουν δύο ασπρόμαυρες φωτογραφίες με τις ενδείξεις «Σέρραι»³ και «ΣΕΡ-

---

1. Κ. Τσουρής, «Η χρονολόγηση της Παλαιάς Μητροπόλεως Σερρών», *Αφιέρωμα στον Ακαδημαϊκό Παναγιώτη Λ. Βοκοτόπουλο*, Επιστημονική επιμέλεια Β. Κατσαρός, Α. Τούρτα, Αθήνα 2015, σ. 104. Στ. Δαδάκη, «Συμβολή στην οικοδομική ιστορία του ναού των Αγίων Θεοδώρων Σερρών», *Ναός Περικαλλής. Ψηφίδες ιστορίας και ταυτότητας του Ιερού Ναού των Αγίων Θεοδώρων Σερρών*, Επιμέλεια Β. Πέννα, Ιερά Μητρόπολις Σερρών και Νιγρίτης, Σέρρες 2013, σ. 168, 177, 188-189, 191. Β. Πέννα, «Οι Σέρρες και ο ναός των Αγίων Θεοδώρων. Ιστορικά και αρχαιολογικά τεκμήρια», ό.π., σ. 117. Πρβλ. Φλ. Καραγιάννη, *Επισκοπικοί ναοί της μέσης βυζαντινής περιόδου. Το παράδειγμα της Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 269 (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Π. Κ. Σαμσάρης, *Ο Ιερός Καθεδρικός Ναός των Αγίων Θεοδώρων Σερρών (Παλαιά Μητρόπολη)*, Σέρρες 2016, σ. 7 κ.ε.

2. Κ. Μουστάκας, «Επισκόπηση της εκκλησιαστικής ιστορίας των Σερρών», *Ναός Περικαλλής*, ό.π., σ. 98.

3. Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της*, τ. τρίτος, βυζαντινή περίοδος-τουρκοκρατία, νεότεροι χρόνοι, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 275. Ο ίδιος, *Ορφείας Σερρών 1905-1991. Ιστορική Αναδρομή*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 75, εικ. α. Β. Ι. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, έκδ. περιοδικού «Γιατί», τ. Α΄, Σέρρες 1991, σ. 288 και τ. Β΄, Σέρρες 1995, σ. 136-137.

ΡΑΙ»⁴ αντίστοιχα (22,6x29,8 και 22,6x26,8 εκ., εικ. 1) της Συλλογής του Μουσικού Αρχείου του κ. Γιώργου Αγγειοπλάστη που ο ίδιος δώρισε το 2007, στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών⁵. Οι δύο φωτογραφίες αποτελούν την πλέον δημοσιευμένη άποψη των Σερρών, καθώς αυτή έχει περιληφθεί επανειλημμένως, συνολικά ή τμηματικά σε διαδοχικές εκδόσεις που αφορούν την πόλη. Αποτελούν μοναδικό τεκμήριο, καθώς τραβήχτηκαν από τον λόφο της Ακρόπολης (Κουλά), τυπώθηκαν σε φωτογραφικό χαρτί, επανωτίζονται και σχηματίζουν ένα φωτογραφικό πανόραμα του ιστορικού κέντρου και της επέκτασης της πόλης των Σερρών προς Νότο, διασώζοντας πληροφορίες που προσδιορίζουν με ακρίβεια ορισμένες από τις αρχιτεκτονικές φάσεις, τις χρήσεις των χώρων, τα στρώματα καταστροφής του ναού των Αγίων Θεοδώρων, καθώς επίσης μνημείων και κτισμάτων βυζαντινών, μεταβυζαντινών και νεοτέρων χρόνων.

Το ζήτημα του χρόνου της λήψης του φωτογραφικού πανοράματος διαφωτίζεται από τις πληροφορίες που ο μουσικός Χρ. Π. Σταματίου⁶ κατέλειπε στον μαθητή του κ. Γ. Αγγειοπλάστη, ο οποίος μας τις μετέδωσε: οι δύο φωτογραφίες τραβήχτηκαν από κάποιον Γερμανό μηχανικό, ο οποίος εργαζόταν στις Σέρρες, εμφάνισε τα αρνητικά των λήψεων και τα εκτύπωσε σε δύο φωτογραφίες (7x10 εκ.). Στη συνέχεια, δάνεισε τις φωτογραφίες στον Σταματίου, ο οποίος προχώρησε στην επανεκτύπωσή τους στο γνωστό φωτογραφείο του Αλέξανδρου Πέννα στις Σέρρες⁷.

Κατά την έρευνά μας, με ευχάριστη έκπληξη διαπιστώσαμε ότι οι εν λόγω δύο φωτογραφίες εντοπίζονται στη Συλλογή Γιώργου Καφταντζή και αποτελούν τον κορμό από συνολικά πέντε συνανή-

4. Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της*, ό.π., σ. 234. Ο ίδιος, *Ορφείας Σερρών 1905-1991*, ό.π., εικ. σ. 74. Ν. Ν. Konuk, *Yunanistan 'da Osmanli Mimarisi. Ottoman Architecture in Greece. Η Οθωμανική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα Ι*, Επιμ. Αγγλικών J. Doonan, Ν. Demirkaya, Επιμ. Ελληνικών Ι. Κ. Ahmet, Merkez Repro, Αγκυρα 2016, σ. 236, εικ. β.

5. Η συλλογή περιλαμβάνει 4.500 έντυπα, χειρόγραφα, εφημερίδες, διπλώματα, παρτιτούρες, αλληλογραφία ιδρυμάτων και φυσικών προσώπων. Δύο ξεχωριστές ενότητες του αρχείου αποτελούν οι χειρόγραφοι (με πενάκι) παρτιτούρες και περισσότερες από 3.000 φωτογραφίες, ανάμεσά τους 120 μεγάλο μεγέθους (χονδροχάρτωνες). Το υλικό εικονογραφεί την πολυδιάστατη ιστορική πορεία και δράση των Σερραίων μουσικών την περίοδο από τα τέλη του 19^{ου} έως τις αρχές του 21^{ου} αιώνα, συνιστώντας ιδιαίτερα πλούσια θεματική συλλογή για τις Σέρρες.

6. Γ. Κ. Αγγειοπλάστης, «Ο Σερραϊός μουσικός Χρήστος Π. Σταματίου (1909-1998)», *Σερραϊκά Χρονικά* 19 (2002) 149-158.

7. Σύντομο ιστορικό του Φωτογραφείου Πέννα μεταδίδει ο Β. Ι. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, ό.π., τ. Β', κεμενολεξάντα εικ. σ. 226. Πρβλ. Α. Ξ. Ξανθάκης, *Η ιστορία της ελληνικής φωτογραφίας, 1839-1970*, Πάπυρος Γραφικά Τέχνη Α.Ε., Αθήνα 2008, σ. 316.

κουσες φωτογραφίες (εικ. 2). Οι τρεις επιπλέον φωτογραφίες συμπληρώνουν το φωτογραφικό πανόραμα. Ειδικότερα, η τρίτη φωτογραφία φέρει την επιγραφή: «ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΣΕΡΡΩΝ», επεκτείνοντας σημαντικά την επιφάνεια στο κάτω τμήμα του θέματος⁸. Η τέταρτη φωτογραφία με την τίτλωση «Ἐρήπεια καὶ ἡ Μητρόπολις Σερρών»⁹ εκδίδονταν ως φωτοκάρτα την περίοδο 1928-1930, από το Βιβλιοχαρτοπωλείο του Σερραίου Α. Βαγουρδή με έδρα στην οδό Αριστοτέλους 27 στο κέντρο της Θεσσαλονίκης και κατάστημα στην οδό Μεραρχίας στις Σέρρες¹⁰. Η φωτοκάρτα διασώζει μικρή προέκταση στο μέσο από το άνω τμήμα του πανοράματος. Αναλόγως, η πέμπτη φωτογραφία μεταδίδει μικρό τμήμα στο άνω αριστερό άκρο του πανοράματος¹¹. Οι πέντε φωτογραφίες μέχρι στιγμής δημοσιεύτηκαν μεμονωμένες. Από τη βέλτιστη ψηφιακή προσαρμογή τους προκύπτει η δημιουργία του πανοράματος του ιστορικού κέντρου και των νοτίων προαστίων της πόλης των Σερρών.

Η δημιουργία του πανοράματος των Σερρών αποδίδεται, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των Χρ. Σταματίου και Γ. Αγγειοπλάστη, σε κάποιον γερμανό μηχανικό. Η παρουσία του τελευταίου στις Σέρρες συνδέεται με τη νέα ρυμοτόμηση της πόλης μετά την πυρπόληση που την έπληξε την Παρασκευή 28 και το Σάββατο 29 Ιουνίου 1913, κατακαίοντας έκταση 54 εκταρίων, εκτεινόμενη στο ιστορικό κέντρο της βυζαντινής πόλης και σε συνοικίες στα δυτικά και στα νότια στη νέα πόλη, καταστρέφοντας 4.050 σπίτια σε σύνολο 6.000 και 1.000 καταστήματα¹².

Ακολούθησαν τρεις διαδοχικές προσπάθειες ανασχεδιασμού της πόλης το 1913, το 1914 και το 1920. Αρχικά, τον Οκτώβριο του έτους

8. Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της*, ό.π., τ. τρίτος, σ. 294. Α. Γερόλυμπου, «Μία πρότυπη πολεοδομική παρέμβαση: Ο ανασχεδιασμός των Σερρών, 1913-1920», *Σέρρες 1900-1940. Χρόνος και Ιστορία*, Επιστημονική Επιμέλεια Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, Λ. Θεοδορίδου-Σωτηρίου, Τμήμα Εκδόσεων και Βιβλιοθήκης ΤΕΙ Σερρών, Σέρρες 2008, ό.π., εικ. σ. 44.

9. Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της*, ό.π., τ. τρίτος, σ. 227. Ο ίδιος, *Ορφείας Σερρών 1905-1991*, ό.π., εικ. σ. 76. Β. Ι. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, ό.π., τ. Α', εικ. σ. 16.

10. Πληροφορίες κ. Γ. Αψηλίδη, Δ. Δημούδη, Ι. Τσαρούχα. Η ίδια εταιρεία εξέδωσε τουλάχιστον τρεις ακόμη φωτοκάρτες με θέματα από τις Σέρρες: 1. «Ἐσὶ Τζαμί», 2. «Ὁδὸς Μεραρχίας Σερρών», 3. «Οἰκοτροφεῖον Ἀρρενῶν».

11. Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της*, ό.π., τ. τρίτος, σ. 299.

12. Β. Ι. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, ό.π., τ. Α', σ. 260 και τ. Β', σ. 38, 52, 54, 55, 58, 59. Ο ίδιος, *1913-2013. Πανόραμα Σερραϊκής Ιστορίας. Τα χρόνια της Ελευθερίας*, Σέρρες 2013, σ. 66. Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της*, τ. τρίτος, ό.π., σ. 236. Α. Γερόλυμπου, «Μία πρότυπη πολεοδομική παρέμβαση», ό.π., σ. 31. Ν. Konuk, *Yunanistan 'da Osmanli Mimarisii. Ottoman Architecture in Greece. Η Οθωμανική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα* 1, ό.π., σ. 239.

1913, η Υπηρεσία Δημοσίων Έργων Μακεδονίας της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας εισηγήθηκε την εφαρμογή σχεδίου, το οποίο είχε εκπονηθεί από τον Αρμένιο αρχιμηχανικό Khorasanyan, στα τέλη της δεκαετίας 1880, αλλά παρέμεινε ανεφάρμοστο λόγω έλλειψης κτηματολογίου και πολεοδομικής νομοθεσίας. Το σχέδιο αυτό δεν σώζεται σήμερα. Τελικώς εφαρμόστηκε το σχέδιο του 1920¹³.

Το ενδιαφέρον, ωστόσο, για την έρευνα συγκεντρώνει το σχέδιο του 1914. Αυτό είναι διαστάσεων 1,45x2,46 μ., πανόδετο, έχει τον τίτλο: «Χαρτογραφική Υπηρεσία, Κτηματογραφική Ομάς. Κτηματογράφηση Εμπρησθείσας εκτάσεως πόλεως Σερρών», συνοδεύεται από εκτενή κατάλογο ιδιοκτησιών με αλφαβητικό κατάλογο 826 ονομάτων χριστιανών, μουσουλμάνων και ισραηλιτών, σε 170 σελίδες και παραδόθηκε το 1996 στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) Σερρών¹⁴. Το ιστορικό δημιουργίας του σχεδίου του 1914 είναι μακρύ και περιλαμβάνει σειρά διαδοχικών προσώπων.

Μετά από έκκληση της Επιτροπής Ανοικοδομήσεως των Σερρών, η κυβέρνηση αποφάσισε την κτηματογράφηση της πόλης από συνεργείο της Χαρτογραφικής Υπηρεσίας Στρατού, αποτελούμενο από τους γερμανό τοπογράφο Krafft, ταγματάρχη Ροντήρη και ίλαρχο Μπενάκη. Το έργο τους θα επικουρούσε ο Α. Δημητρακόπουλος με συνεργείο πολιτικών μηχανικών της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας. Κλήθηκε ο Krafft, όπως δηλώνεται στην Αιτιολογική Έκθεση της ΥΑ/Νόμου 455/12-11-1914 (ΦΕΚ 372/Α/11-12-1914) «Περὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ἐμπρησθέντος τμήματος τῆς πόλεως Σερρών» όπου δηλώνεται: «... ἐλάβομεν ὑπ' ὄψει γνώμην τοῦ γερμανοῦ μηχανικοῦ κ. Krafft, ἦν συμμερίζεται πλὴν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀρμοδίας ὑπηρεσίας καὶ ἡ Διεύθυνσης τῆς Χαρτογραφικῆς Ὑπηρεσίας καὶ ἡ Γενικὴ Διοίκησις Μακεδονίας περὶ καταρτισμοῦ γενικῆς ἐφ' ἅπαξ μεταρρυθμίσεως καὶ ἀναλογισμοῦ οἰκοπέδων ...»¹⁵. Η σύνθεση και οι ιδιότητες των μελών της ομάδος εργασίας προσδιορίστηκαν στο άρθρο 17 του ανωτέρου Νόμου: «Περὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ἐμπρησθέντος τμήματος τῆς πόλεως Σερρών», όπου «ἀνατίθεται εἰς Τεχνικὴν Ἐπιτροπὴν ἀποτελουμένην ἀπὸ ἓνα Νομικὸν Σύμβουλον τοῦ Κράτους ... δύο μηχανικοὺς τῶν Δημοσίων Ἔργων καὶ ἀπὸ δύο οἰουσιδήποτε ἀξιωματικοὺς ἢ πολιτικοὺς μηχανικοὺς τῆς Χαρτογραφικῆς Ὑπηρεσίας Στρατοῦ ...» και το άρθρο 3 της ΥΑ/Νόμος 2517/18-05-1920

13. Α. Γερόλυμπου, «Μία πρότυπη πολεοδομική παρέμβαση», ό.π., σ. 29, 31-2, 35, 56, σημ. 9.

14. Ε. Ράντου, «Παραδοσιακός ιστός και νέες χαράξεις. Το σχέδιο του 1914 για τις Σέρρες», *Σέρρες 1900-1940. Χρόνος και Ιστορία*, ό.π., σ. 61-64. Α. Γερόλυμπου, «Μία πρότυπη πολεοδομική παρέμβαση», ό.π., εικ. σ. 60.

15. Πρὸβλ. *Σέρρες 1900-1940. Χρόνος και Ιστορία*, ό.π., σ. 236.

(ΦΕΚ 231/Α΄/09-10-1920) «Περί άνοικοδομήσεως τής πόλεως Σερρών ἐ-
πὶ νέου σχεδίου». Σε αυτό αναφέρεται: «Ἡ μελέτη καὶ πραγμάτωσις τῶν
κατὰ τὸν παρόντα νόμον ἐργασιῶν ... τέσσαρα τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς
εἶναι πολιτικοὶ μηχανικοὶ ἀρχιτέκτονες καὶ τοπογράφοι τῶν Δημοσίων
Ἔργων ... τὸ δὲ πέμπτον μέλος ἀντιπρόσωπος τῆς πόλεως ἐκλεγόμενος
ἐκάστοτε ὑπὸ τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Σερρών»¹⁶.

Τα μέλη του συνεργείου κατονόμασε ο Β. Τζανακάρης, ο οποίος πα-
ρέθεσε φωτογραφία ομάδος ἑξὶ μελῶν στα ερείπια οικίας πλησιόχωρα
και νοτιοανατολικά του βυζαντινοῦ ναοῦ των Αγίων Θεοδώρων Σερρών:
«...ἀπὸ ἀριστερὰ ο μηχανικός Χουδάλης¹⁷, ο Διονύσιος Μπενάκης (συ-
νταγματάρχης τοπογράφος), ο αξιωματικός-μηχανικός Ροντήρης, ο πολ-
ιτικός μηχανικός Κουρουσόπουλος, ο Ανάργυρος Δημητρακόπουλος,
πολιτικός μηχανικός και μετέπειτα υπουργός, καθὼς και ο γερμανός
Krafft» (εικ. 3)¹⁸. Οι ίδιες μορφές ἀπαθανατίστηκαν σε δεύτερη φωτο-
γραφία στο εσωτερικό του ναοῦ των Αγίων Θεοδώρων (εικ. 4)¹⁹.

Αναφορὰ στον Krafft και στο συνεργεῖο ἐγίνε στο φύλλο της ε-
φημερίδας *Φως* με ημερομηνία 12 Ιουλίου 1914²⁰, ἐνὼ μεταγενέστερα
παρέχεται η πληροφορία ὅτι η ομάδα ἐργάζονταν στην κτηματογρά-
φηση των κατεστραμμένων ιδιοκτησιῶν της πόλης τους μήνες ἀπὸ τον
Ιανουάριο ἕως τον Αύγουστο 1914, ἀπὸ τις 7 το πρωὶ ἕως τις 8 το βρά-
δυ²¹. Μετά τα ἀνωτέρω, η πραγματοποίηση των φωτογραφικῶν λήψεων
εἶναι δυνατό να προσδιοριστεῖ στο πρώτο οκτάμηνο του ἔτους 1914,
ειδικότερα δε στο χρονικό διάστημα ἀπὸ τις ἀρχές Ιουλίου ἕως τα τέ-
λη Αυγούστου 1914. Ο χρονικός προσδιορισμός συνάδει με το πρόσω-
πο που φορὰ ἄσπρο κοστῦμι, το οποίο μαρτυρεῖ υψηλές θερμοκρασίες

16. Αξιολόγηση του νόμου γίνεται ἀπὸ την Α. Γερόλυμπου, «Μία πρότυπη πολεοδο-
μική παρέμβαση», ὄ.π., σ. 37, 40-41, 47, 58, σημ. 32.

17. Διετέλεσε διοικητῆς της Στρατ. Σχολῆς Ευελπίδων (1918-1920). Πηγή διαδικτυο.

18. Β. Ι. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ἱστορία των Σερρών*, ὄ.π., τ. Β΄, εικ. σ. 52, δί-
χως ἀναφορὰ στην πηγή πληροφοριῶν. Πρὸβλ. Β. Ι. Τζανακάρης, *1913-2013. Πανόραμα
Σερραϊκῆς Ἱστορίας*, ὄ.π., σ. 81, εικ. α. Γ. Καφταντζῆς, *Ἱστορία της πόλεως Σερρών και
της περιφέρειᾶς της*, ὄ.π., σ. 230. Α. Γερόλυμπου, «Μία πρότυπη πολεοδομική παρέμ-
βαση», ὄ.π., εικ. σ. 42. Τα μέλη του συνεργείου ἀναφέρθηκαν στην εφημερίδα Μακεδονία
με ημερομηνία 8 Ιανουαρίου 1914. Α. Γερόλυμπου, «Μία πρότυπη πολεοδομική παρέμ-
βαση», ὄ.π., σ. 33, 35.

19. Β. Ι. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ἱστορία των Σερρών*, ὄ.π., τ. Β΄, εικ. σ. 53. Β.
Ι. Τζανακάρης, *1913-2013. Πανόραμα Σερραϊκῆς Ἱστορίας*, ὄ.π., σ. 77. Γ. Καφταντζῆς,
Ἱστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειᾶς της, ὄ.π., σ. 423. Α. Γερόλυμπου, «Μία
πρότυπη πολεοδομική παρέμβαση», ὄ.π., εικ. σ. 34.

20. Β. Ι. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ἱστορία των Σερρών*, ὄ.π., τ. Α΄, σσ. 357-339.

21. Α. Γερόλυμπου, «Μία πρότυπη πολεοδομική παρέμβαση», ὄ.π., σ. 35, 57, σημ. 21.
Βλ. και «Παράρτημα 1. Αιτιολογική Ἐκθεση. Εισηγητική Ἐκθεση», *Σέρρες 1900-1940.
Χρόνος και Ἱστορία*, ὄ.π., σ. 257-263, ιδίως σ. 258-259.

την Άνοιξη και το Καλοκαίρι. Πρόταση ακριβέστερου χρονικού πλαισίου της κτηματογράφησης και επομένως των φωτογραφικών λήψεων, είναι δυνατή χάρις στις πληροφορίες περί αποκομιδής των χαλασμάτων των κτισμάτων. Ειδικότερα, η διαμόρφωση ελεύθερων χώρων σε εναλλαγή με λιθοσωρούς, ανάμεσα στα εναπομείναντα κτίσματα της πυρρίκαυστης ζώνης της πόλης, όπως διακρίνεται στις δύο φωτογραφίες του Krafft, οφείλεται στην εκκαθάριση των ερειπίων. Αυτή άρχισε στις 1 Ιουλίου 1914 σύμφωνα με αναφορά του αυτόπτη μάρτυρα δημοσιογράφου Δημήτρη Διονυσίου²², και συνεχίστηκε μετά την έκδοση σχετικής διαταγής στις 6 Ιουλίου 1914 από τον φρούραρχο Σερρών ταγματάρχη Κωνσταντίνο Μαζαράκη²³. Στη συνέχεια, ο Krafft με το συνεργείο του προχώρησε στην κατάρτιση του νέου σχεδίου της πόλης διαθέτοντας γεωγραφικό υπόβαθρο με αποτυπωμένες χαράξεις²⁴.

Πιστεύουμε ότι οι τέσσερις φωτογραφικές λήψεις (δύο της καμένης πόλης και δύο των μελών του συνεργείου τοπογράφησης) θα μπορούσαν με ασφάλεια να αποδοθούν στον γερμανό μηχανικό Krafft. Από τη μελέτη του διαθέσιμου υλικού προκύπτει ότι οι τέσσερις λήψεις αποτελούν προφανώς τμήματα μεγαλύτερης σειράς λήψεων, κάποιες από τις οποίες προς ώρα λανθάνουν της έρευνας. Ενδεχομένως το φωτογραφικό πανόραμα των Σερρών είναι μεγαλύτερο σε επιφάνεια από τις διαθέσιμες λήψεις των συλλογών Γ. Αγγειοπλάστη και Γ. Καφταντζή, οι οποίες είναι πέντε και συνανήκουν, όπως φανερώνει η ασύμμετρη περίμετρος τους. Θα πρέπει να δεχθούμε ότι ο Krafft έκανε αρχικά τουλάχιστον μία φωτογραφική λήψη της πόλης των Σερρών από τον Κουλά και στη συνέχεια προχώρησε σε εμφανίσεις επιμέρους τμημάτων της. Η υπόθεσή μας προσλαμβάνει μεγαλύτερο ενδιαφέρον, αν δεχθούμε ότι ο ίδιος γερμανός μηχανικός έκανε σειρά λήψεων, γεγονός αναμενόμενο στο πλαίσιο της πολύμηνης εργασίας του στις Σέρρες. Μετά τα ανωτέρω, θα αναμέναμε ότι η μελλοντική έρευνα προς την κατεύθυνση αυτή θα οδηγήσει σε επιπλέον συμπεράσματα.

Επανερχόμενοι στις λήψεις του Krafft, αναφέρουμε ότι οι δύο πρώτες φωτογραφίες του πανοράματος των Σερρών διασώζουν μερική άποψη από το βαρόσι της βυζαντινής πόλης με τις εκκλησίες και τις συνοικίες «... Μητροπόλεως (εικ. 2.1), Αγίας Παρασκευής (εικ. 2.3), Αγίου Αντωνίου (εικ. 2.4), Αγίας Φωτεινής (εικ. 2.5), Αγίου Νικολάου (εικ. 2.6) ...»²⁵, οι οποίες μαζί με άλλες δέκα συνοικίες αναφέρεται από τον αυ-

22. Β. Ι. Τζανακάρης, *1913-2013. Πανόραμα Σερραϊκής Ιστορίας*, ό.π., σ. 80.

23. Β. Ι. Τζανακάρης, *1913-2013. Πανόραμα Σερραϊκής Ιστορίας*, ό.π., σ. 74, 76.

24. Α. Γερόλυμπου, «Μία πρότυπη πολεοδομική παρέμβαση», ό.π., σ. 35.

25. Οι ναοί παρουσιάζονται σε πρόσφατη μελέτη (Νικόλαος Μ. Μπονόβας, «Πρώτη προσέγγιση της πυρρίκαυστης ζώνης των Σερρών με στοιχεία μνημειακής τοπογραφίας της

τόπτη μάρτυρα δημοσιογράφο Δημήτρη Διονυσίου²⁶, καθώς και μεταγενέστερους ερευνητές, ότι αποτεφρώθηκαν στην πυρκαγιά του 1913. Συνολικά, καταστράφηκαν δέκα εννέα από τις τριάντα και πλέον εκκλησίες, τις οποίες κατέγραψε ο Κυριάκος Παπακυριάκου, γυμνασιάρχης και έκτακτος επιμελητής αρχαιοτήτων Νομού Σερρών²⁷.

Πέραν των εκκλησιών, στο φωτογραφικό πανόραμα διακρίνεται μια σειρά ετερόκλητων μνημείων, τα οποία είναι αντιπροσωπευτικά διαδοχικών ιστορικών περιόδων της πόλης: το παλαιό Επισκοπείο της Ιεράς Μητρόπολης Σερρών και Νιγρίτης, βορείως του ναού των Αγίων Θεοδώρων (εικ. 2.2), το Τζαμί Μεχμέτ Μπέη ή Αγιά Σοφιά (εικ. 2.7), η Οικία του Εμμανουήλ Παπά (εικ. 2.8), αρχιστρατήγου των Ελληνικών δυνάμεων Μακεδονίας το 1821, το σχολικό συγκρότημα, όπου το Κεντρικό Νηπιαγωγείο έως το 1911, η Αστική Σχολή μέχρι το 1913 και στη συνέχεια το Γ' Δημοτικό Σχολείο (εικ. 2.9), το συγκρότημα Σιμαντώφ (εικ. 2.10), η τριώροφη αποθήκη της «Αυστροελληνικής εταιρείας καπνών» (εικ. 2.11), το συγκρότημα κτιρίων του Στρατοπέδου Ιππικού (εικ. 2.12).

Στην παρούσα μελέτη έγινε αναψηλάφηση του ιστορικού δημιουργίας του πλέον αναγνωρίσιμου φωτογραφικού πανοράματος των Σερρών από τον γερμανό μηχανικό Krafft²⁸ μετά τη μεγάλη πυρκαγιά των Σερρών το 1913, η οποία αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους σταθμούς της ιστορίας της πόλης διαχρονικά. Οι λήψεις του Krafft αποτελούν φωτογραφικό τεκμήριο και αφετηρία μελέτης μνημείων βυζαντινών, μεταβυζαντινών και νεότερων χρόνων, η διερεύνηση των οποίων αναμένεται να αποδώσει πλήθος στοιχείων.

Εικ. 1. Συλλογή Μουσικού Αρχείου Γ. Αγγελιοπλάστη, μερική άποψη Σερρών (Krafft, 1914).

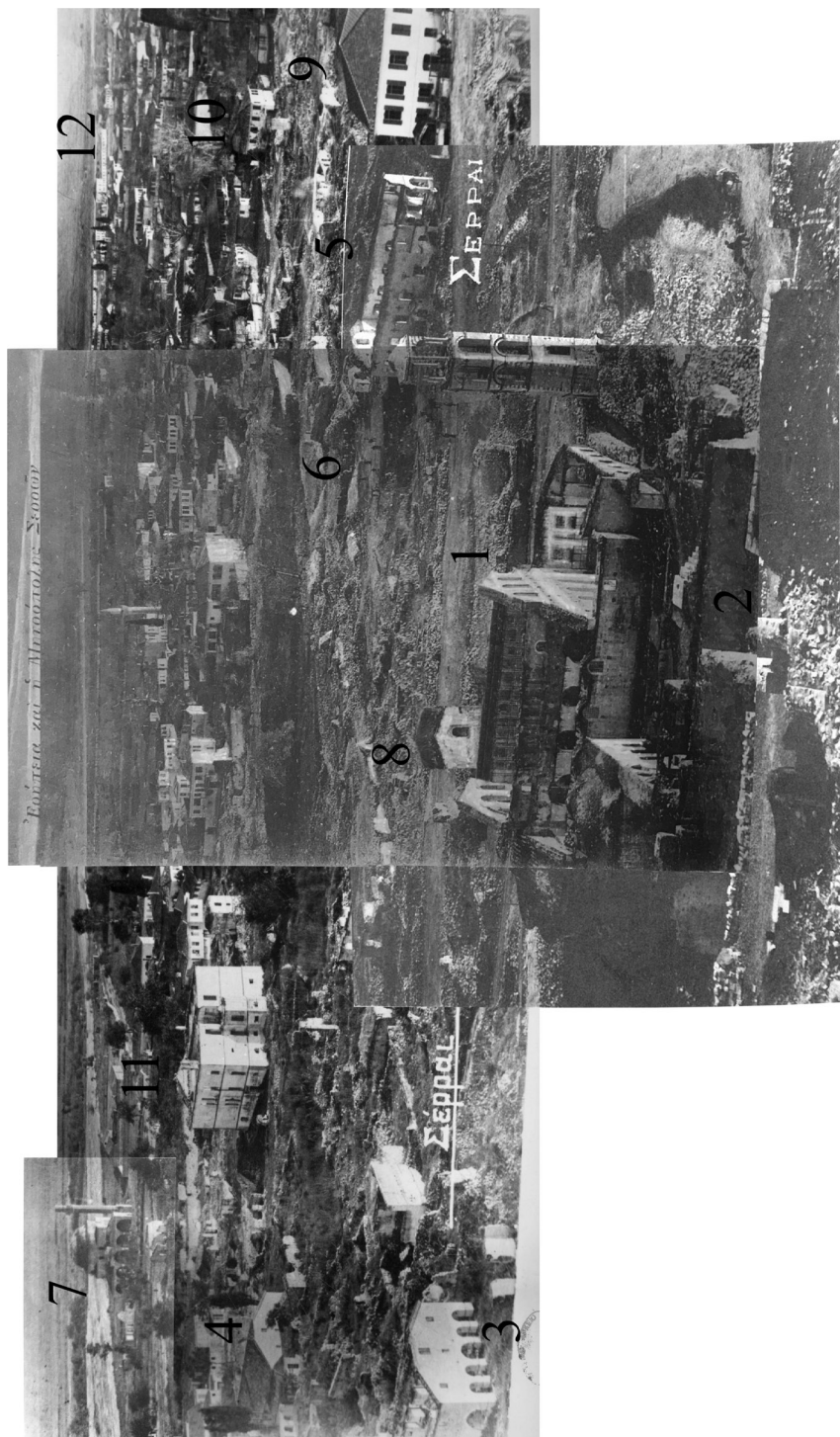
πόλης (11^{ος}-20^{ός} αιώνας)», τμητικός τόμος καθηγητή Ευθ. Τσιγαρίδα) υπό δημοσίευση.

26. Β. Ι. Τζανακάρης, 1913-2013. *Πανόραμα Σερραϊκής Ιστορίας*, ό.π.

27. Κ. Παπακυριάκος, «Ναοί τής πόλεως Σερρών καταστραφέντες και μη επανεγερθέντες», *Σερραϊκά Χρονικά* 15 (2004), σ. 111. Κ. Παπακυριάκου, *Ναοί τής πόλης των Σερρών καταστραφέντες και μη επανεγερθέντες*, Σέρρες 2006, σ. 9, 12.

28. Η βιογραφική έρευνα δεν απέδωσε στοιχεία.

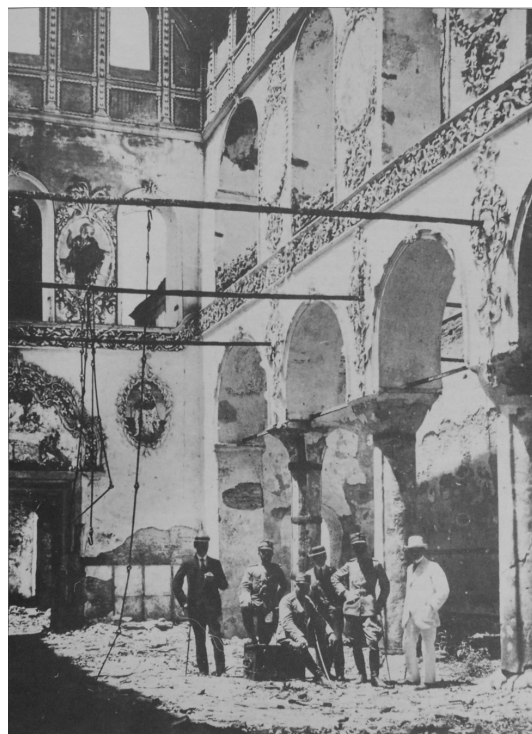

Εικ. 2. Συλλογή Γ. Καφταντζή, φωτογραφικό πανόραμα Σερρών (1914-1930).

Εικ. 3. Αρχείο Β. Τζανακάρη, το συνεργείο κτηματογράφησης του Krafft στις Σέρρες (Ιούλιος-Αύγουστος 1914).

Εικ. 4. Αρχείο Β. Τζανακάρη, το συνεργείο κτηματογράφησης του Krafft στον ναό Αγίων Θεοδώρων Σερρών (Ιούλιος-Αύγουστος 1914).

NIKOLAOS M. MPONOBAS

A PHOTOGRAPH OF THE HISTORIC CENTER OF SERRES
AND THE PHOTOGRAPHER DURING THE PLANNING
STAGES OF RECONSTRUCTION (1914)

Abstract

Two black-and-white photographs showing the ruins of Serres, depicting “Serrai” and “SERRAI” respectively (fig. 1), taken from the town’s Acropolis (Koula), showing the most famous panoramic view of the historic center of Serres. The photographs belong to Mr. Giorgos Angioplastis’s musical archive collection, which he donated in 2007 to the Public Library of Serres. According to the testimony of the donor and his music teacher Christos P. Stamatiou, the two photographs were taken by a German engineer, who had worked in Serres and lent the photographs to Mr. Stamatiou, who reprinted them in Alexandros Penas’s photographic studio in Serres.

Our investigation revealed that the making of the photographic panorama was completed from between July-August 1914 and is attributed to the German engineer Krafft, who worked on the drawing-up of the city’s reconstruction plan after the town was set ablaze by the Bulgarian army on 28-29 June 1913.

The two photographs together with three other photographs, create a photographic panorama which depicts images of monuments belonging to Byzantine, post-Byzantine, Ottoman and modern times: Old Cathedral of the Saints Theodore (fig. 2.1) and Episkopio (fig. 2.2), St. Paraskevi (fig. 2.3), St. Antonios (fig. 2.4), St. Fotini (fig. 2.5), St. Nikolaos (fig. 2.6), Mehmet Bey Mosque or Agia Sofia (fig. 2.7), Emmanouil Papas House (fig. 2.8), school (fig. 2.9), Simantof House (fig. 2.10), “Austria-Hellenic Tobacco Company” warehouse (Fig. 2.11), Cavalry Camp (fig. 2.12).